

Сергије Димићријевић

Унутарње резерве радне снаге у социјалистичком сектору привреде

Социјалистичка изградња наше земље: огромни инвестициони радови, подизање нових хидроцентрала, творница и рудника, изградња нових пруга, бродова, путева, станова и културних објеката, циновски мелиорациони радови, као и пуштање у погон нових индустријских предузећа, експлоатација нових пруга и рудника и отварање многобројних културних установа, све то заоштрава један од најкрупнијих актуелних проблема наше планске изградње, питање радне снаге.

Ово питање није било оштро у почетку наше социјалистичке изградње, пошто су тада постојале знатне резерве радне снаге. С једне стране, то је била од капитализма наслеђена резервна армија рада. На другој страни то су били: нов однос радничке класе према производњи који настаје њеним ослобођењем, и велике предности планске организације привреде над капиталистичком анархијом, које се испољавају већ у првим данима социјалистичке изградње (види чланак Кидрича у Партиској изградњи бр. 9 до 10). Постојање резервне армије рада омогућавало је масовни прилив нове радне снаге. А друге две појаве скупа узете доводиле су до наглог повећања продуктивности рада. Оне су омогућавале пораст производње при истом броју запослених радника.

У садашњој фази наше социјалистичке изградње, када смо углавном исцрпили споменуте резерве, питање радне снаге је један од најкрупнијих проблема наше привреде. Брзина нашег развитка постала је увелико зависна од овог проблема. Оскудица радне снаге је нужност одређене фазе социјалистичке изградње индустријски заосталих земаља, пролазна појава у процесу те изградње (види споменути чланак). Она настаје неизбежно у периоду индустријализације бивших полуколонијалних земаља, с исцрпљењем горе наведених резерви. Њу углавном условљава техничка заосталост целокупне производње, наслеђена од бивше, полуколонијалне Југославије, и то како заосталост индустријских капацитета тако исто и заосталост пољопривреде, коју још нисмо успели да снабдемо у довољној мери машинама сопствене продукције. Заостала пољопривреда, чија је механизација зависна од индустријализације, задржава велики број сеоског становништва. Она спречава потребни прилив радне снаге у индустрију. Истовремено повећање целокупне индустријске производње широко схваћене, а специјално извесних њених грана грађевинар-

ства, шумске индустрије и рударства, у данашњим условима, при слабој механизацији производног процеса, тражи многобројне нове раднике.

На тај начин долази до изражаја основна противречност наше социјалистичке изградње, противречност између наглог пораста потреба радног народа ослобођеног капиталистичке експлоатације и привремене, наслеђене заосталости производних снага. Она се још више заострава услед чињенице да у периоду социјалистичке индустријализације заосталих земаља слаба техничка снабдевеност рада не само што условљава масовну мобилизацију нове радне снаге, већ је истовремено и онемогућује, пошто условљава релативно ограничени обим расположивих робних фондова. Слаба развијеност производних снага, наслеђена од бивше Југославије, која условљава мобилизацију нових радника у процесу наше социјалистичке изградње, једновремено онемогућује замашније коришћење спољних резерви радне снаге, ограничава прилив нових радника.

Питање радне снаге у периоду индустријализације могло би се теориски решавати наглим и систематским повећањем продуктивности рада, и то било побољшањем техничке снабдевености рада, било повећањем продуктивности рада при постојећој техничкој снабдевености. У оба би се случаја знатно смањила потреба за новом радном снагом. Стваралачки радни полет наших трудбеника у социјалистичкој изградњи, Сиротановићев покрет у рударству, многобројно новаторство, све те специфичне манифестације социјалистичког односа радних маса према производњи доводе до знатног повећања продуктивности рада. На тај се начин перманентно стварају нове резерве радне снаге и делимично ублажава постављени проблем. Па ипак сви ти моменти не могу да доведу до одлучујуће прекретнице. Дефинитивно решење овог питања лежи у знатном повећању техничке снабдевености рада уопште, а специјално у механизацији грађевинарства, шумарства и рударства. Подизање модерних предузећа и техничка реконструкција старих предузећа, као и све већа механизација ручних радова у производњи су пут за решење овога питања. На тај начин не само да ће се делимично ослободити радна снага ангажована у производњи и тиме допунити дефицит у радницима, већ ће се истовремено смањити и потреба за новом радном снагом, пошто ће на први нови рудници да буду од самога почетка снабдевени обилном механизацијом. Уз то ће и сама социјалистичка механизована пољопривреда, у којој ће се смањити потреба за радном снагом, омогућити нов прилив радника у индустрију.

Такав одлучујући преокрет није лако извршити. За то је нужна развијена металургија и метало-машинска индустрија, које треба да пруже нова машинска постројења и покретну механизацију потребну за техничку реконструкцију. Наша стара, релативно јако заостала, индустрија средстава за производњу, као и нова предузећа ове врсте још нису у стању да нас снабду у довољној мери савременом техником. Стара и нова предузећа инвестиционога дела групе А у потпуности су ангажована на изради нових машина. Упркос томе њихова производња је недовољна, и углавном намењена екипирању нових предузећа. Услед огромних инвестиција, техничка снабдевеност рада у нашој индустрији стално расте, али задржавање старе технике и

ручнога рада код многих предузећа још увек не дозвољава остварење корените измене ситуације по питању радне снаге. У данашњим условима, када наша индустрија средстава за производњу још није у стању да покрије ни наше инвестиционе потребе, не можемо да рачунамо на брзу техничку реконструкцију индустрије искључиво са машинама сопствене производње. Ускоро, када будемо подигли у већим размерама и детаљно развили индустрију групе А, специјално њен инвестициони део, ми ћемо моћи са сопственим машинама да решавамо питање радне снаге. Тада ће радна снага потребна за нова предузећа моћи да се добија редовно, на рачун унутрашњих и спољних перспективних резерви радне снаге, углавном услед повећања техничке снабдевености рада и са њиме повезаним развитком производних снага.

Чињеница да дефинитивно решење проблема радне снаге у нашој привреди лежи у развијању индустрије групе А, не искључује могућност да се ово питање привремено решава одговарајућим организационим мерама. Постојање знатних унутарњих резерви радне снаге у оквиру социјалистичког сектора наше привреде омогућује и захтева таква решења. Утврђивање различитих врсти резерви и опсега сваке од њих основни је предуслов за њихово систематско коришћење. Први корак у овладавању једне појаве је њено ближе бројчано одређивање, њено квантитативно изражавање.

Пре него што изложимо систематизацију постојећих и перспективних унутарњих резерви радне снаге и утврдимо њихов опсег и могућности за њихово искоришћење, потребно је осврнути се на питање: шта су то унутарње резерве радне снаге?

Резерве радне снаге (тј. вишкове) делимо на унутарње и спољне према томе да ли се оне налазе код радне снаге већ запослене у државном социјалистичком сектору или ван њега. Сваки сектор привреде има своје сопствене унутарње резерве радне снаге. Па ипак у периоду социјалистичке изградње, када одлучујућу важност добија државни социјалистички сектор, читаву проблематику планирања радне снаге потребно је посматрати са становишта да ли се ове резерве налазе код већ запослене радне снаге у државном сектору производње или ван њега, па било то у приватном сектору, на индивидуалним сељачким газдинствима и индивидуалним занатским радњама, било код слободних професија, код непривредних установа или код издржаваних лица. Дакле, унутарње резерве радне снаге претстављају вишкове радне снаге који се налазе у оквиру радне снаге запослене у државном сектору производње.

Многи наши руководиоци у привреди, директори предузећа и други, не виде да се огромне резерве радне снаге налазе баш у оквиру већ запослених радника. Они траже нову радну снагу, а нису свесни тога да је могу добити бољом организацијом посла, бољом економском политиком, овладавањем ових резерви. Да бисмо олакшали уочавање а самим тим и утврђивање величине унутарњих резерви радне снаге и да би тиме омогућили њихово искоришћавање, ми ћемо изложити методику откривања тих резерви.

Основна систематика унутрашњих резерви радне снаге. Да би се уочило постојање свих унутарњих резер-

ви радне снаге треба поћи од биланса годишњег времена запослених радника. Овај биланс обухвата два основна дела: време које радник проведе на послу и време за које радник одсуствује са посла. Време које радник проведе на послу претставља т.зв. радни фонд времена. Резерве које постоје у његовом оквиру називамо резервама радног фонда.

Али постојећи радни фонд није истоветан са могућим радним фондом. Један део за рад употребљивог радничког времена може да остане неискоришћен. Најзад он може да буде неправилно ангажован. Зато је потребно поћи од целокупног годишњег временског фонда, од максималног теоријског броја могућих радних дана, од т.зв. календарског фонда, па онда у његовом оквиру испитати употребу времена, утврђивати потребне утрошке времена, као и делове тога фонда који претстављају или садрже резерву радне снаге. Дакле испитивање унутарње резерве радне снаге обухвата два одвојена дела. Први део претставља испитивање утрошака календарског фонда. Од тога утрошка зависи и опсег радног фонда као и прва група резерви, т. зв. резерве календарског фонда. Други део обухвата испитивање употребе радног фонда, утврђивање потребног и искоришћеног радног времена и одговарајућих резерви, резерви радног фонда. Критериј за разликовање ових двеју врсти резерви претставља евидентирање присутности радника на послу.

Испитивањем утрошака календарског и радног фонда утврђујемо не само опсег неискоришћеног времена, већ уочавамо и неправилну или претерану употребу расположивог времена. Другим речима на овај начин откривамо не само отворене (видљиве) резерве радне снаге, на пр. пропуштене радне дане (неоправдане изостанке), већ и скривене (латентне) резерве; на пр. слабо коришћење радног времена, или слабо коришћење могућих радних дана на пр. претерани број оправданих изостанака и сл.

Напомињемо да изучавање питања резерви радне снаге у социјализму искључује увећање запослене радне снаге на рачун одмора као сталну методу мобилизације радне снаге. Три осмице, осам сати рада, осам сати разоноде и осам сати одмора, та историска парола под којом је радничка класа водила борбу за побољшање услова рада у капитализму постала је стварност у социјализму. Зато се и питање прековременог рада поставља као привремена резерва радне снаге, као изузетни метод решавања оскудице у њој, као манифестација свесног и самоиницијативног добровољног ангажовања радничке класе у периоду изградње социјализма. Зато се у нашој систематици прековремени добровољни рад у државном привредном сектору запослених лица појављује као специјална, допунска група резерви радне снаге. Из истог разлога ми посматрамо питање утрошака, тј. резерви календарског фонда независно од прековременог и добровољног рада. У билансирању годишњег фонда времена сваки се календарски дан појављује искључиво као могући нормални радни дан.

Приликом изучавања резерви радне снаге уопште, како спољних тако и унутарњих, мора се обратити пажња и на разлику између постојећих и перспективних резерви. На пр. механизација пољопривреде претставља такву резерву која се појављује и као постојећа — услед недовољне искоришћености машина,

и као перспективна — у вези са будућом механизацијом. Постојеће резерве разликују се од перспективних по томе што оне већ сада постоје и што је у кратком року могуће овладати њима. Ово питање се нарочито поставља за т.зв. латентне резерве радног фонда, где се постојеће резерве тешко разликују од перспективних, пошто су обе врсте зависне од истих услова, на пр. од организације рада или организације производње. Зато убрајамо у постојеће резерве радног фонда оне које можемо да користимо при постојећим средствима за производњу при практикованим организационим формама рада и производње и при постојећој квалификацији.

У систематизици ове материје користимо се бројевима који нам према десетичној подели показују врсте, главне групе и подгрупе резерви радне снаге. Постојеће унутарње резерве означавамо бројем 1, а спољне бројем 2. Све њихове групе имаће на почетку основни број према којем ће се знати где спадају, а даље подгрупе ће опет садржавати двоструки или троструки итд. основни број. Тако се 1 унутарње резерве радне снаге деле на две главне групе: 11. резерве календарског фонда; 12. резерве радног фонда. Овом приликом ми ћемо детаљно рашчланити само прву групу.

11. Резерве календарског фонда. Теоретски, сваки утрошак календарског фонда могао би да садржи извесне латентне резерве радне снаге. Зато је преглед утрошака (губитака) календарског фонда, заједно са његовим неискоришћеним делом истовремено и основа за систематизацију тих резерви. Утрошци календарског фонда, упркос чињеници да су они узети за основу систематизације, не претстављају непосредно ту резерву, као што је то случај са неискоришћеним делом календарског фонда. Узмимо на пр. случај боловања. Овде се резерва радне снаге не поклапа са обимом боловања. Ова резерва се појављује тек доцније, у анализи, када се поставља питање оправданости и могућности умањења овог утрошка, Ради упрошћења питања, све утрошке календарског фонда, заједно са неискоришћеним његовим делом (неоправдани изостанци) посматрамо на исти начин: онако како се они појављују у евиденцији, као изгубљене дане, као губитке календарског фонда.

Ради лакше анализе употребе календарског фонда обухватамо нашом систематизацијом резерви радне снаге и оне групе утрошака календарског фонда које не садрже никакве резерве радне снаге, на пр. годишње одморе и сл., али које се појављују као позиције билансирања годишњег временског фонда запослених радника. Ову смо групу назвали фиктивне резерве календарског фонда. Напомињемо да се билансирање календарског фонда врши на основу његовог могућег износа, одбијајући од годишњег фонда појединаца време пре запослења, време после напуштања посла и време утрошено на војну обавезу (отслужење кадра и вежбе) Што се тиче износа појединих губитака, ради тачности билансирања, потребно је снимати стварност, узимати податке из евиденције, прибегавати малим анкетама и сл., а не полазити од канцелариских претпоставки. Ове претпоставке често замагљују стварност, искривљују је и не дозвољавају да се уоче детаљи, који откривају специфичне резерве једнога предузећа или једне привредне гране и могућности њиховог искоришћења.

На основу напред изложенога систематика групе 11 (резерве календарског фонда), коју разматрамо, изгледала би овако:

111. Фиктивне резерве календарског фонда — 1111. Изостајања са посла услед порођаја; 1112. Годишњи одмор; 1113. Недеље и државни празници; 1110. Целокупне фиктивне резерве календарског фонда.
112. Стварне резерве календарског фонда
 1121. Губици услед изостанака (11211. Оправдани; 11212. Неоправдани; 11210. Целокупни)
 1122. Губици услед боловања (11221. Обичне болести; 11222. Професионалне болести; 11223. Озледе — несрећни случајеви; 11220. Целокупно боловање)
 1123. Губици услед флукуације (11231. Сезонска флукуација; 11232. Губици календарског фонда услед преласка из једног предузећа у друго — прегрупација; 11230. Целокупна флукуација;
 1124. Вршење грађанских дужности
 1125. Губици календарског фонда услед непостојања јасли и обданишта
1120. Салдо губитака календарског фонда.

Сада нам остаје да се укратко осврнемо на поједине резерве календарског фонда.

111. Фиктивне резерве календарског фонда. Фиктивне резерве календарског фонда обухватају билансне позиције, тј. утрошке календарског фонда које не садрже никакве постојеће и перспективне резерве радне снаге. Недеље и празници не претстављају никакву резерву радне снаге, пошто се овде ради само о државним празницима, тј. таквим данима када државно предузеће не ради. Верски празници, које празнују појединци а не предузеће, ушли су у категорију оправданих или неоправданих изостанака. Што се пак тиче порођаја и годишњег одмора, то су позиције које ће да расту у току даље изградње социјализма, са повећањем стандарда живота радничке класе и друштвене бриге с мајци и детету. Позиција годишњих одмора биће у порасту исто тако у вези са савлађивањем флукуације, пошто лица која остају дуже времена у непрекидном радном односу стичу права на годишњи одмор.

11211. Оправдани изостанци. У појединим ресорима и републикама постојала је велика широкогрудост у давању оправданих изостанака, (у ове изостанке нису урачуната боловања; грађанске дужности и сл., већ само изостанци из личних потреба). Борба против великог опсега оправданих изостанака, који само у неким случајевима на пр. код помораца имају свога оправдања, претставља једну од ефикасних форми мобилизације допунске радне снаге (искоришћење резерви).

Да бисмо показали какве је размере примало давање оправданих изостанака и подвукли велике разлике у опсегу тих појава код разних врста привредне делатности и у различитим народним републикама, навешћемо да је за првих девет месеци 1949 год. број оправданих изостанака у грађевинарству изнео 926 хиљада радник-дана. У месецу јануару 1949 године био је у односу на радни фонд, тј. у од-

носу на извршене радне дане следећи процентуални износ оправданих изостанака у поморству 8,7%, грађевинарству 7,7%, лакој индустрији 5,9%, а код саобраћаја 1,9%, трговине 1,4% шумарства 1,3%, финансија 1,2%.

Територијално било је највише у НР Босни и Херцеговини 6,1%, НР Србији 5,6%, НР Хрватској 5,3%, па онда у НР Словенији 4,3%, НР Македонији 4,1% и НР Црној Гори 2,7%.

У години 1948 сума оправданих изостанака у државном сектору привреде претстављала је у односу на радни фонд 3,7%.

11212. Неоправдани изостанци. У погледу неоправданих изостанака подаци показују да је за првих девет месеци 1949 године било изгубљено у грађевинарству из тога разлога 961.161 радник-дана. У рударству се у току једног месеца појављује 7—9 хиљада неоправданих изостанака. У Трепчи 16—21% свих изостанака су били неоправдани. Што се тиче појединих привредних делатности и народних република проценат неоправданих изостанака у односу на радни фонд износио је у месецу јануару 1949 године: највише код поморства 15,8%, рударства 10,4%, железница 8%, тешке индустрије 4,9% и лаке индустрије 4%, а далеко мање у грађевинарству 1,8%, шумарству 1,5%, трговини 0,6% и финансијама 0,6%. Код НР Босне и Херцеговине тај проценат је био 7,5%, НР Србије 5,9% и НР Словеније 2,2%.

Високи број неоправданих изостанака показује да поједина руководства нису у прошлости стриктно примењивала економске и правне санкције за овакве случајеве. У години 1948 сума неоправданих изостанака у државном сектору привреде претстављала је у односу на радни фонд 2%.

11210. Сви изостанци. Сви изостанци, како оправдани тако и неоправдани садрже велику резерву радне снаге. Пошто се дешава да се број оправданих изостанака повећава на рачун смањења броја неоправданих и обратно потребно је обратити пажњу на целокупни број изостанака (посматраних изоловано од боловања, годишњег одмора и сл.). У првом полугођу 1949 године број свих изостанака на Беољу износио је 82.559 радник-дана. Број свих изостанака у рударству у једном месецу износи 20—24 хиљаде радник-дана. У јануару 1949 године тај је број износио у односу на радни фонд: највише код поморства 24,4%, рударства 15,1%, железница 13,1%, лаке индустрије 9,9%, док је у шумарству био 3,5%, трговини 2% и финансијама 1,8% а територијално код НР Босне и Херцеговине 13,5%, НР Србије 11,4%, НР Хрватске 9%, НР Македоније 8,1%, НР Словеније 6,5% и НР Црне Горе 6%.

У години 1948 сума оправданих и неоправданих изостанака у државном сектору привреде претстављала је у односу на радни фонд 5,7%.

Борба против изостанака захтева како борбу против слабости руководства, (широкогрудно давање оправданих изостанака, непримена прописа о санкцијама за неоправдане изостанке), тако исто и појачање рада синдикалних организација на њиховом отклањању. Сем тога, рад на отклањању изостанака захтева марљиво проучавање њихових узрока. Тако на пр. по податку Централног одбора Јединствених синдиката, у Љубљани је само у току једног дана изостало 300

радника зато што нису могли да набаве гуме за бицикле. Исти се проблем поставља у целој Словенији и неким деловима Хрватске. Набавком гума за бицикле искористиле би се ове резерве.

1122. Губици услед обичних обољења. Мада на први поглед изгледа да обична обољења не садрже никакву резерву радне снаге, а специјално да не садрже резерву којом непосредно руководство предузећа може да овлада, уствари то није тако.

Опсег боловања често зависи од залагања руководства предузећа од праве социјалистичке бриге о људима. Свако побољшање услова смештаја, живота и рада знатно умањује број изгубљених радник-дана. Понекада се на пример деси да неразумна и бирократска штедња на огреву доведе до знатног повећања броја назеба, до великог губитка у радник-данима.

Уз то кратка боловања понекада претстављају камуфлиране неоправдане изостанке. Зато руководство предузећа треба да осигура потребну контролу над овом врстом изостанака.

Као успешан покушај овладавања резервама које настају услед лажних боловања наводимо пример једног већег предузећа. Та појава успешно је савладана тиме што је створена при самоме предузећу мала амбуланта са пет кревета. Отварањем овакве амбуланте где су били смештени лакши болесници, тј, они који изостану по који дан са посла без лекарског прегледа, онемогућено је њихово неконтролисано отсуство са посла, а број лакших болесника, тзв. троданаца умањен је за 70%.

11222. Професионална обољења. Применом заштитних хигијенско-техничких мера најопасније професионалне болести сведене су на минимум. Па ипак постоји читав низ мањих професионалних обољења од којих пати у појединим привредним гранама 14 до 20% целокупног радништва. Код рудара цревне болести и болести очију претстављају 30,8% свих обољења. Већа пажња превентивној заштити од професионалних болести је најбољи пут за њихово смањење. Пример како се овладава овом резервом нашли смо у једном великом метало-машинском предузећу. Док није било довољно зелених наочара у овом предузећу, где је било 250 електро-вариоца око 50 је било константно отсутно услед обољења очију (свако обољење 3 до 6 дана поштеде). У томе, случају, набавка зелених наочара претстављала је између осталог и услов за искоришћење ове резерве квалификоване радне снаге.

11223 Несрећни случајеви. У календарске резерве радне снаге спадају само они несрећни случајеви код којих се друштвени губитак појављује у виду изгубљених радник-дана за боловање.

Посматрамо ли узроке несрећних случајева, видимо да је већ 1948 г. наступило знатно смањење оних несрећних случајева који се даду отклонити залагањем руководства:

узрок несреће	1947 г.	1948 г.
недостатак организације рада	31%	23,5%
недостатак техничких заштитних средстава	3,75%	0,42%
неисправност техничких уређаја	5,90%	0,90%
закрчненост пролаза и просторије	3,45%	0,52%

Овај преглед показује да су многи узроци несрећних случајева који су били типични за стару капиталистичку Југославију, углавном савладани. У социјалистичком друштву несрећни случајеви престају да буду израз бесправности и друштвене запостављености радничке класе. Они се појављују само у случају личне непажње или несрећног случаја који се десио и поред свих од друштва предузетих мера за обезбеђење. Па ипак горња табела показује да руководства предузећа нису још уложила све потребне напоре за отклањање несрећних случајева. Недостаци у организацији рада не појављују се само као огромна директна унутрашња резерва радне снаге, као резерва радног фонда. Они су и знатна индиректна резерва, резерва календарског фонда, пошто преставаљају један од крупних узрока пословних несрећа.

11220 Целокупно боловање. Посматрамо ли целокупни број изгубљених радних дана који опадају на боловања, видимо да је овај број, прилично велики. За првих 9 месеци 1949 године целокупни губитак услед боловања у грађевинарству изнео је 454.287 радник-дана. По подацима социјалног осигурања на боловање је отпало у 1948 г. 11,46 дана по осигураном трудбенику, што претставља губитак од 12 милиона радник-дана (за све секторе привреде).

1123 Флукуација радне снаге. Флукуација радне снаге садржавала је доскора огромну резерву радне снаге и још увек је делимично сачувала ту особину. У 1948 години из индустријских предузећа савезног и републичког значаја просечно је месечно одлазило 9,8%, а долазило 10,7% свих радника. Посматрамо ли већ запослену радну снагу на државном сектору, видимо да њено кретање доводи до смањења радног фонда, тј. до губитка календарског фонда. Тај губитак наступа из два разлога: услед привременог напуштања државног сектора или услед преласка из једног предузећа у друго.

Ову резерву календарског фонда до сада нисмо евидентирали директном методом. Па ипак, пратећи податке о броју дошлих и отишлих радника, ми смо у стању да сагледамо опсег ових губитака. Број запослених радника у државном сектору стално расте. То се види из чињенице да је укупни број оних који долазе већи од укупног броја оних који одлазе. Зато се целокупно кретање радника може посматрати само као флукуација, а евентуално напуштање државног сектора потпуно апстраховати.

Изучавајући флукуацију треба разликовати губитке календарског фонда услед преласка из једног сектора власништва у други, који данас носе сезонски карактер, и губитке календарског фонда услед преласка из једног државног предузећа у друго, тзв. пре-групације.

11231 Сезонска флукуација. Услед привременог одласка једнога дела радника из државног сектора привреде, који настаје у време пољопривредних радова, појављује се привремено умањење броја запослених лица. Због сезонских радова не само што престаје пораст броја радне снаге, већ се у периодима сетве и жетве појављује и њено умањење. Тако на пр. 1949 године, у периоду од 1/1 до

30/IX флукуација у рударству је пружала следећу слику (проценти су дати у односу на стање на почетку месеца):

месец	прилив у %	одлив у %	разлика у %
јануар	9,9	8,9	+ 1
фебруар	10,0	7,8	+ 2,2
март	10,4	10,9	- 0,5
април	10,9	10,7	+ 0,2
мај	10,2	9,5	+ 0,7
јуни	12,1	10,9	+ 1,2
јули	11,3	12,7	- 1,4
август	16,7	11,9	+ 4,8
септембар	16,1	13,7	+ 2,4

Да би се ово питање решило, потребно је детаљније се позабавити радницима са села, који поседују своју властиту земљу.

11232 Прегрупација. Прелазак радника из предузећа у предузеће аутоматски доводи до непосредног губитка календарског фонда утрошен на пут и сеобу.

(Узгред напомињемо, да се прегрупација појављује и као посредни, латентни губитак радног фонда, пошто доводи до знатног снижења продуктивности рада у периоду који непосредно следи преласку у ново предузеће.)

Ако претпоставимо да се приликом преласка из предузећа у предузеће просечно губи по три дана а ми смо у једноме моменту проценили просек прегрупације на око 30.000 радника месечно, добијамо да месечни губитак услед прегрупације у индустрији износи око 90.000 радник-дана.

Да би се видело у којима је привредним гранама прегрупација била најјача, дајемо слику флукуације радне снаге за месец август 1949 године (у % према укупном броју радника):

Индустриска грана	дошло у%	отишло у%
Лака индустрија	9,4	8,1
Министарство грађевина	18,0	18,1
Министарство поморства	23,4	34,4
Министарство електропривреде	13,8	19,4
Министарство пољопривреде	8,4	14,9
Министарство саобраћаја	12,0	3,4
Министарство железница	15,0	9,7
Министарство рударства	17,1	11,2
Код свих грана укупно	14,8	11,0

Што се тиче врсте радне снаге, која је највише флукуирала, она се може утврдити на основу прегледа опсега флукуације радних категорија трудбеника у републичкој и савезној привреди у IV квар-

талу 1948 године, у поређењу с опсегом флукуације инжењера узетог као 100;

Категорија	Дошли	Отишли
инжењери	100,0	100,0
техничари	186,2	174,7
административно особље	112,5	104,1
квалификовани радници	281,9	78,1
полуквалификовани радници	391,1	426,0
неквалификовани радници	466,8	528,4
ученици	278,3	283,6
помоћно особље	255,6	252,4

Што се тиче основних врсти флукуације, тј. прегрупације оне се виде из прегледа кретања радника који су у првом полугодишту 1949 г. отишли из предузећа у ресору Министарства тешке индустрије. Целокупни одлазак радника процентуално смо разбили на три основне врсте одласка. Тако је отишло из предузећа:

месеци	због премештаја или отказа од предузећа	због кршења радне дисциплине (самовољно)	по жељи радника уз отказ
јануар	38,8 %	28,1 %	32,8 %
фебруар	25 %	28,9 %	46 %
март	37,3 %	24,9 %	37,6 %
април	40 %	26,9 %	32,8 %
мај	26 %	27,7 %	46,1 %
јуни	36 %	23,9 %	40 %
свега	34,4 %	26,9 %	34,5 %

Напомињемо да се сви ови подаци не односе искључиво на сталну радну снагу. Услед укључивања посебних фронтских бригада у привреду и њиховог релативно краткотрајног боравка у предузећима дошло је до привидног увећања флукуације, што се делимично изразило у наведеним показатељима.

Стихиска прегрупација радне снаге у нашој привреди претстављала је велико зло. Тада примењивани систем за њено сузбијање, који се је састајао у повећању сатне најамнине у случају кад радник ради дуже времена, па и давањем половине или целе месечне плате, коју радник добија као тринаесту плату после 10 година проведених у рударству, показао се као недовољан. Зато су прихваћене нове мере: увођење обавезних писмених уговора, који се склапају на дуги рок, нове санкције против лица која крше склопљене уговоре, враћање радника на посао који су самовољно напустили: немогућност запослења без радне књижице итд.

Ове мере делимично умањују али не уклањају потпуно самовољну прегрупацију. Да би се уништила ова штетна појава треба повећати везаност радника за предузеће побољшавајући његове животне услове (стан, снабдевање и сл.). Истовремено треба инсистирати на стриктној примени прописа о заснивању и престанку радних односа и

примењивати у свим случајевима прекршаја законске, правне и економске санкције. У томе је раније било доста пропуста. То се најбоље види из чињенице да је у једном великом предузећу у току неколико месеци 223 радника самовољно напустило посао, док је само 3 радника напустило посао по прописима, па ипак управа предузећа поднела је била пријаву за кажњавање само у 15 случајева. Пошто је један део прегрупације вештачки изазван неправилном и неједнаком применом прописа о платама и надницама у различитим предузећима, то је један од основних предуслова за сузбијање ове појаве стриктна примена постојећих прописа.

1124. Губитак календарског фонда услед вршења грађанских дужности. Овај губитак претставља резерву трећестепеног значаја. Он је износио 1948 г. само 0,15% календарског фонда, тј. 0,18% радног фонда.

1125. Губитак календарског фонда услед непостојања јасли и обданишта. Услед примене законских прописа многе запослене мајке које немају где да оставе своју децу раде само 4 сата. Дакле појављује се дневни губитак од 3 до 4 сата по свакој мајци која користи ове прописе.

На питању дечјих јасли видимо како један исти фактор може да услови постојање најразличитијих врста резерви радне снаге. Тако на пр. непостојање јасли при предузећу условљава губитке радног фонда, пошто мајка дојиља прекида посао за дуже време. Уз то отварање нових јасли претставља перспективну резерву радне снаге, пошто омогућује запослење мајки са малом децом које немају коме да их оставе на чување.

1120. Салдо губитака календарског фонда. Сврстамо ли набројане ставке у једну целину и додамо ли томе радни фонд, видимо да смо тиме обухватили не само све евентуалне губитке календарског фонда, већ да смо добили и потпуни временски биланс овога фонда. Апстрахујемо ли тзв. фиктивне губитке календарског фонда као и губитке услед непостојања јасли и губитке услед флукутације које нисмо могли бројчано да изразимо, видимо да утрошак календарског фонда необухваћен радним периодом износи 22,6% његовог целокупног износа. Заиста, поједине се позиције тога утрошка на пр. боловање могу само делимично снизити, па ипак треба имати у виду да је сваки проценат смањења ових губитака, при претпостављеном броју од пола милиона радника, једнак мобилизацији 5.000 нових радника. Не обратимо ли довољно пажње на губитке календарског фонда, може нам се десити да се опет понови ситуација из 1948 г., када је пораст губитака календарског фонда у односу на 1947 г., изнео 4,4% радног фонда. Овај проценат, при претпостављеном броју од пола милиона радника једнак је огромном губитку од 22.000 радника. При томе не треба заборавити да радна снага, која се добија искоришћавањем унутрашњих резерви, претставља углавном квалификованију радну снагу, пошто се ради о радницима који су већ укључени у производни процес.

Напомињемо да ово увећање губитака календарског фонда на рачун радног фонда није претстављао чист губитак. Тако је услед веће проширености добровољног прековременог рада овај губитак смањен на 2,9% у односу на радни фонд обрачунат заједно са добровољним

радом. На другој страни брзи пораст продуктивности рада као последица све јачег залагања наше радничке класе пружио је уствари нашој индустрији већи број просечних радника, но што се то види из података.

Из свега горњег произилази да смањење губитака календарског фонда у велико зависи од привредног руководства. Смањењем губитака календарског фонда смањује се број потребних радника на државном сектору, а истовремено се штеди и на робним фондовима који служе њиховом снабдевању. Зато борба за смањење ових губитака мора да буде саставни део свакодневног рада сваке управе предузећа, сваког административно-оперативног руководства (АОР-а).

Пошто је добар део ових губитака завистан од самих радника на пр. флукутација, неоправдани изостанци и сл., то на синдикалним организацијама лежи задатак да упознају раднике са привредним значајем ових појава, са огромним губицима који зато настају у нашој привреди.

Sergije Dimitrijević

LES RÉSERVES INTÉRIEURES DE LA MAIN D'ŒUVRE DANS LE SECTEUR ÉCONOMIQUE SOCIALISTE

Les travaux d'investissement et la mise en marche de nouvelles entreprises avaient mis en premier plan un problème de l'édification socialiste en Yougoslavie, celui de la pénurie de la main d'oeuvre.

Les réserves inutilisées de la main d'oeuvre, héritées de la Yougoslavie capitaliste ou créées par le passage sur le mode de production socialiste, existaient au début de l'édification socialiste chez nous. A présent elles sont épuisées.

La pénurie temporaire de la main d'oeuvre est une nécessité de la phase déterminée de l'édification socialiste des anciens pays semicoloniaux. Elle est la conséquence de l'état technique arriéré de l'ensemble de leur production. L'agriculture non mécanisée exige qu'une population rurale importante reste à la campagne. Elle entrave l'afflux de la main d'oeuvre nécessaire à l'industrie. En même temps, la croissance rapide de la production industrielle au sens large du mot, surtout celle des mines, du bâtiment et de l'industrie forestière, exige d'importants contingents nouveaux d'ouvriers, étant donné la mécanisation insuffisante du processus de la production.

La contradiction fondamentale de l'édification socialiste en Yougoslavie est celle entre la croissance rapide des besoins du peuple travailleur, libéré de l'exploitation capitaliste et l'état arriéré, bien que temporaire, des forces de production. La solution de cette contradiction réside dans l'augmentation du rendement du travail. L'élan créateur des travailleurs dans le domaine de l'édification du socialisme, le mouvement d'Alija Sirotanović dans l'industrie minière, le grand nombre des novateurs — toutes ces manifestations de l'attitude socialiste des masses laborieuses envers la production conditionnent l'augmentation importante du rendement du travail. Ainsi cette attitude socialiste apparaît comme une source permanente des réserves nouvelles de la main d'oeuvre. Cependant, la solution définitive de cette question réside dans l'augmen-

tation radicale de l'équipement technique du travail. Cette augmentation ne peut pas être rapidement réalisée, parce qu'elle dépend du développement préalable de la production nationale des moyens de production destinés aux investissements.

Une telle situation exige la mobilisation plus vaste d'importantes réserves intérieures existantes de la main d'oeuvre, c'est à dire celles qui existent dans le secteur socialiste de l'économie nationale. Dans la recherche de ces réserves on doit prendre comme point de départ le fond de travail disponible, dans le cadre duquel se trouve le groupe fondamental de ces réserves dénommées celles du fond de travail. Le fond de travail existant n'est pas identique avec le fond de travail possible. Une partie de celui-ci peut être inutilisée ou bien peu ou mal utilisée. C'est pour cette raison qu'il faut examiner tous les cas d'utilisation du fond annuel et en établir le bilan. Les réserves de la main d'oeuvre qui restent de cette manière en dehors du fond de travail, constituent les réserves du fond annuel.

Dans le socialisme la prolongation du jour de travail n'apparaît pas comme une réserve de la main d'oeuvre. Dans la période de l'édification du socialisme le travail supplémentaire peut être utilisé tout à fait exceptionnellement, en tant que manifestation des efforts conscients de la classe ouvrière, provenant de sa propre initiative. C'est pour cette raison que le travail supplémentaire n'est pas une réserve du fond annuel.

La différence entre les réserves de la main d'oeuvre existantes et les réserves en perspective consiste dans le fait que les réserves existantes sont celles qui peuvent être immédiatement utilisées, en partant des moyens de production existants, de l'état actuel de la main d'oeuvre qualifiée et des formes d'organisation du travail et de la production pratiquées.

L'auteur procède ensuite à l'analyse détaillée des réserves du fond annuel, en s'arrêtant particulièrement sur les groupes les plus importants, tels que les absences, les pertes des heures du travail occasionnées par les maladies et celles ayant pour cause la fluctuation de la main d'oeuvre. Il termine par l'examen des méthodes permettant leur élimination.

Sergije Dimitrijević

INTERNAL LABOUR RESERVES IN THE SOCIALIST SECTOR OF ECONOMY

Owing to vast capital investment work and the putting into operation of new enterprises, the shortage of labour has become a problem in the construction of socialism in Yugoslavia.

At the outset of socialist construction there existed unutilized labour reserves inherited from capitalist Yugoslavia or formed by the transition to the socialist method of production. They have now been exhausted.

The temporary shortage of labour is inevitable at a given stage of socialist construction in former semi-colonial countries. It is the upshot of technical backwardness of their production as a whole. Unme-

chanized agriculture keeps vast numbers of rural population in the countryside, it prevents the necessary influx of labour into industry. The rapid development of industrial production, especially mining, building and forestry under conditions of insufficient mechanization calls for countless new workers.

The basic contradiction in socialist construction in Yugoslavia is the contradiction between the rapid growth of the requirements of the working people, freed from capitalist exploitation, and the temporary, inherited backwardness of productive forces. The elimination of this contradiction lies in raising output. The creative elan of the workpeople in socialist construction, Sirotanović's movement in mining, countless innovators, all these manifestations of socialist relations of the workpeople towards production go to considerably raise output. They create a permanent source of new labour. Nevertheless, a definitive solution of the problem lies in the thorough increase in the technical side of labour. It cannot be realized so rapidly because it depends on the previous development of the internal manufacture of means for capital construction work.

Such a situation calls for more intensive mobilisation of considerable internal labour reserves, i.e. those existing in labour employed in the socialist state sector of economy. In seeking such reserves one must start with the available sources of labour which contains their basic fount, i.e. the reserve labour source. The existing source of labour is not identical with the potential source of labour. Its one part may be unutilized or poorly and incorrectly utilized. Hence it is necessary to examine the annual utilization of the source and bring down its balance. Labour reserves which in this way are to be found outside of the source of labour are called reserves of the annual source.

In socialism the extension of the labour day does not appear as a labour reserve. Over-time work can be used only exceptionally, as a manifestation of the conscious effort of the working class rising out of the self-initiative in the period of socialist construction. That is why over-time work is no reserve of the annual source.

The difference between the existing and prospective internal reserves of labour is in that the existing reserves are those that can be utilized under existing means of production, under organizational forms of labour and production as are practised, and under existing skill.

The article in detail then analyses the reserves of the annual source. It speaks at length of its most important sub-groups: absenteeism, losses owing to illness and losses owing to fluctuation, and of the method of their elimination.